

Religious Librarianship in Iran: Identifying Themes and Components¹

Reza Khanipour¹, Mahboubeh Ghorbani²

¹. Assistant Professor, Department of Information Management and Knowledge Organization, National Library and Archives of Iran, Tehran, Iran; r-Khanipour@nlai.ir

². Assistant professor, Department of Information Management and Knowledge Organization, National Library and Archives of Iran, Tehran, Iran; (Corresponding Author) m-ghorbani@nlai.ir

Abstract

Purpose: Identify themes and components of religious librarianship in the country in order to make suggestions for the development in this field.

Methods: The research is applied with a qualitative approach. Data collection has been done through open and semi- structured interviews with 12 librarians who were purposefully selected due to their experience and knowledge in the field. The interviews was content analyzed by thematic analysis method. In this process, using the approach of creating a network of themes in three stages, extracting basic themes, categorizing basic themes and creating organizing themes, and finally creating an overarching theme of coding were done. Validity and reliability of the data were confirmed in three stages of validation by analyzing the results of the interviews and verifiability by recording and documenting the stages of collecting and analyzing the interviews in order to refer back if needed. The interviews continued until the saturation of information and repetition of the discussed topics

Findings: Themes are categorized in four groups, specialized activities in libraries for the development and research of religious sciences and promoting religion in society, the conditions affecting the creation of religious specialization in librarianship, the role of libraries and religious institutions in the development and promotion of religious specialization in librarianship, and the results and benefits of specialized religious librarianship activities. They were categorized in strengthening religious studies and promoting religiosity in the society. The specialized measures focus on ten basic themes, which include identifying resources, organizing, recognizing the needs of the audience and providing information, producing specialized tools, training librarians, and the need to explain the goals and duties of religious librarianship. The eleven basic themes of influential conditions emphasize issues such as the influence of religion in the cultural and political context and obstacles such as the lack of religious knowledge of librarians and the religious challenges of young people. The fifteen basic themes are the role of libraries and religious institutions in the groups of governmental institutions, large libraries, religious institutions, national and international library organizations, and scientific and research institutions. The three basic themes of attracting library audiences, promoting Islamic professional ethics of librarianship, and helping to develop religious studies are among the results of dealing with religious librarianship in the country.

Conclusion: Religious culture, regardless of the type of religion in societies, has made the religious approach necessary as a branch of professional librarianship activities. Paying attention to the creation of professional religious librarian organization in Iran and their connection with civil institutions and religious librarian organizations at the international level is very important. Education and research in this field are also necessary measures to strengthen religious librarianship. Establishing a religious librarian organization in Iran with the presence of representatives from librarian institutions and religious institutions from all the country's official religious trends and religions in order to policy, coordinate and plan professional religious librarian activities in the country and create a religious librarian trend and compile appropriate lessons and topics for education The librarians of this field in the university and formulating research priorities and conducting theoretical and practical researches of religious librarianship in scientific institutions and specialized research institutes related to information science and epistemology are suggested.

Keywords: Libraries and Religion, Professional Organizations, Religious Librarianship, Religious Specialization in Librarianship, American Theological Library Association, Iranian Theological Library Association (ITLA)

Article Type: Research Article

Article history: Received.27 Aug. 2024; Received in revised form: 1 Nov. 2024, Accepted: 2 Nov. 2024

¹ This Paper is taken from the mandatory research project completed in the National Library and Archives of Iran, entitled "Feasibility of creating a religious library association in Iran", which was approved on.2017/9/18

Citation:

Khanipour, R., & Ghorbani, M. (2024). Religious Librarianship in Iran: Identifying Themes and Components. *Libraries and Information Organization Studies*, Doi:

Publisher: National Library and Archives of I.R. of Iran
Doi:

© The Author(s).

کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

کتابداری دین در ایران: شناسایی مضامین و مؤلفه‌ها^۱رضا خانی‌پور^۱، محبوبه قربانی^۲^۱ استادیار، گروه پژوهشی مدیریت اطلاعات و سازمان‌دهی دانش، سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، تهران، ایران؛

r-khanipour@nlai.ir

^۲ استادیار، گروه پژوهشی مدیریت اطلاعات و سازمان‌دهی دانش، سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، تهران، ایران؛ (نویسنده

مسئول) m-ghorbani@nlai.ir

چکیده

هدف: شناسایی مؤلفه‌ها و ارائه پیشنهادهایی برای موضوع کتابداری دین در کشور است.

روش: پژوهش حاضر از نوع پژوهش‌های کاربردی است که با رویکرد کیفی انجام شده است. داده‌های پژوهش از طریق مصاحبه‌های باز و نیمه‌ساختاریافته با ۱۲ نفر از متخصصان کتابداری انجام شد که به‌صورت هدفمند به دلیل تجربه و شناخت از موضوع انتخاب شدند. مصاحبه‌ها تا زمان اشباع و تکراری شدن اطلاعات ادامه یافت. متن مصاحبه‌ها با روش تحلیل مضمون موردبررسی قرار گرفتند. در این فرایند با استفاده از رویکرد ایجاد شبکه مضامین در سه مرحله استخراج مضامین پایه، دسته‌بندی مضامین پایه و ایجاد مضامین سازمان‌دهنده و درنهایت ایجاد مضمون فراگیر کدگذاری‌ها انجام شد.

یافته‌ها: مضامین در چهار گروه اقدامات تخصصی در کتابخانه‌ها برای توسعه و پژوهش علوم دینی و ترویج دین در جامعه، شرایط تأثیرگذار بر ایجاد تخصص دینی در کتابداری، نقش کتابخانه‌ها و نهادهای دینی در توسعه و ارتقای تخصص دینی کتابداری و نتایج و فواید فعالیت‌های تخصصی دینی کتابداری در تقویت مطالعات دینی و ترویج دین‌داری در جامعه دسته‌بندی شدند. اقدامات تخصصی ناظر بر ده مضمون پایه است که شامل شناسایی منابع، سازمان‌دهی، شناخت نیاز مخاطبان و اطلاع‌رسانی، تولید ابزارهای تخصصی، آموزش کتابداران و لزوم تبیین اهداف و وظایف کتابداری دین است. یازده مضمون پایه شرایط تأثیرگذار بر موضوعاتی چون نفوذ دین در بافتار فرهنگی و سیاسی و موانعی مانند ضعف اطلاعات دینی کتابداران و چالش‌های دینی جوانان تأکید دارد. پانزده مضمون پایه نقش کتابخانه‌ها و نهادهای دینی در گروه‌های نهادهای حاکمیتی، کتابخانه‌های بزرگ، نهادهای دینی و تشکلهای کتابداری ملی و بین‌المللی و مؤسسات علمی و پژوهشی هستند. سه مضمون پایه جذب مخاطبان کتابخانه‌ها، ترویج اخلاق حرفه‌ای اسلامی کتابداری و کمک به توسعه مطالعات دینی از نتایج پرداختن به کتابداری دین در کشور است.

نتیجه‌گیری: بافتار و فرهنگ دینی فارغ از نوع دین و مذهب در جوامع ایجاد و تقویت رویکرد دینی را به‌عنوان شاخه‌ای از فعالیت‌های کتابداری حرفه‌ای ضروری کرده است و این موضوع از دیرباز در حرفه کتابداری موردتوجه بوده است و نیاز به تقویت دارد. نقش نهادها و تشکلهای دین در تغییر، تحول و تقویت رویکردهای جدید در حرفه کتابداری از طریق توسعه مبانی علمی و فکری و تقویت دانش این حوزه و افزایش تعاملات و ارتباطات علمی بسیار پررنگ و تأثیرگذار بوده است و در حوزه دین نیز تأثیر مشخص و برجسته‌ای را از خود نشان داده‌اند؛ بنابراین توجه به ایجاد تشکلهای حرفه‌ای کتابداری دین و پیوند این تشکلهای با سایر نهادهای مدنی و تشکلهای کتابداری دینی در سطح بین‌المللی به تقویت این مجامع کمک خواهد کرد. ایجاد تشکل کتابداری دین در ایران با حضور نمایندگانی از نهادهای کتابداری و نهادهای دینی از همه گرایش‌ها و مذاهب دینی رسمی کشور به‌منظور سیاست‌گذاری، هماهنگی و برنامه‌ریزی فعالیت‌های حرفه‌ای کتابداری دین در کشور می‌تواند برای حرفه علم اطلاعات و دانش‌شناسی کشور مفید و مؤثر باشد. شاید از این رهگذر افق‌های گسترده و جدیدی به روی کتابداران و سایر ذی‌نفعان گشوده شود. بدیهی است چنین انجمنی می‌بایست زیر چتر حمایتی حرفه‌ای، معنوی و مادی نهادی بزرگ‌تر قرار گیرد. این نهاد می‌تواند سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران باشد. ایجاد گرایش کتابداری دین و تدوین دروس و سرفصل‌های مناسب برای تربیت کتابداران این حوزه در دانشگاه، تدوین اولویت‌های پژوهشی و انجام پژوهش‌های نظری و کاربردی کتابداری دین در مؤسسات علمی و پژوهشگاه‌های تخصصی مرتبط با علم اطلاعات و دانش‌شناسی از پیشنهادها این پژوهش است.

^۱ این مقاله برگرفته از طرح پژوهشی موظف خاتمه یافته در سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران با عنوان «امکان‌سنجی ایجاد انجمن کتابداری دین در ایران»

است که در تاریخ ۱۳۹۶/۶/۲۸ مصوب شده است.

کلیدواژه‌ها: تشکل‌های حرفه‌ای، کتابخانه‌ها و دین، کتابداری دین، تخصص دینی در کتابداری، انجمن کتابداری دین آمریکا، انجمن کتابداری در ایران

نوع مقاله: پژوهشی تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۶/۰۶؛ دریافت آخرین اصلاحات: ۱۴۰۳/۰۸/۱۱؛ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۸/۱۲
استناد: خانی‌پور، رضا و قربانی، محبوبه (۱۴۰۳). کتابداری دین در ایران: شناسایی مضامین و مؤلفه‌ها. مطالعات کتابداری و سازماندهی اطلاعات، (۰): .

© نویسندگان

ناشر: سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

Doi:

در دسترس نیست

مقدمه

امیل دورکیم^۱ جامعه‌شناس بزرگ قرن نوزدهم و ابتدای قرن بیستم معتقد است دین نظامی فکری است که افراد جامعه به‌وسیله آن هویت خود را بازمی‌یابند (نکوئی سامانی، ۱۳۸۶). علامه محمدحسین طباطبایی (ره) نیز حقیقت دین را به یک رشته اعتقادات راجع به آفرینش جهان و انسان و یک سلسله وظایف عملی که زندگی انسان را با آن اعتقادات تطبیق دهد، تعبیر می‌کند (طباطبایی، ۱۳۷۴). در دوره‌های مختلف تاریخی، کتابخانه‌ها همیشه به‌عنوان نهادی پرورشی و گاه مذهبی و دینی در خدمت جوامع بشری بوده و سبب رشد و توسعه فرهنگ‌ها، ارزش‌ها و شکوفایی دانش گردیده‌اند (مزینانی، ۱۳۷۹).

کتابداری حوزه دین در این پژوهش مفهومی است که اشاره به فعالیت‌های کتابخانه‌ای برای مدیریت منابع دینی و ارائه خدمات به مخاطبان این حوزه دارد. در این تعریف به‌طور کلی به امر دین به‌عنوان یک مفهوم مستقل پرداخته شده است و در هر جامعه متناسب با دین مرسوم آن جامعه و منابعی که بیشترین فراوانی را در یک دین خاص دارند می‌تواند متفاوت باشد. به‌طور مثال در کشور ما کتابداری حوزه دین اسلام به‌ویژه تشیع بیشتر مورد توجه می‌تواند باشد. تجربه‌های جهانی در امر کتابداری حوزه دین نشان داده است که این موضوع در حرفه کتابداری مورد توجه بوده است و برای توسعه، ترویج و اشاعه آن اقدامات مهمی انجام شده است و نهادهای حرفه‌ای فعالیت می‌کنند. انجمن کتابداری دین در آمریکا از سال ۱۹۴۶ میلادی در آمریکا تأسیس شده است و مأموریت اصلی آن ترویج و تقویت مطالعات حوزه دین و الهیات با توسعه مطالعات کتابداری و کتابخانه‌های این حوزه است. از سال ۲۰۰۰ میلادی این انجمن همکاری خود را با مرکز تدریس و آموزش الهیات با هدف تربیت نسل جدیدی از کتابداران حوزه دین که به‌صورت حرفه‌ای مسئولیت امر تدریس بنیادین را بر عهده بگیرند، آغاز کرد. انجمن کتابداران مسیحی متشکل از کتابخانه‌های دانشگاهی، دانشکده‌های عمومی، آموزشگاهی و کتابداران شاغل و بازنشسته و دانشجویان کتابداری است. مأموریت اصلی انجمن مذکور، تقویت کتابداران برای تسلط به محتوای انجیل، توسعه تخصصی و تشویق معنوی برای ارائه خدمات در آموزش عالی است. این انجمن در سال ۱۹۵۶ میلادی با عضویت ۵ کتابخانه دانشکده‌ای در آمریکا آغاز به فعالیت کرد و در سال ۱۹۵۷ میلادی به‌طور رسمی تأسیس شد. گروه تخصصی ادیان: کتابخانه‌ها و گفت‌وگو ایفلا^۲ در آوریل ۲۰۱۲ میلادی ایجاد شد و نخستین نشست تخصصی خود را در اوت همان سال در خلال برگزاری هفتاد و هشتمین کنفرانس ایفلا در فنلاند برگزار کرد. این گروه متعهد و معتقد به این است که کتابخانه‌ها مکانی برای گفت‌وگو بین فرهنگ‌ها جهت ارائه بهتر دانش ادیان است. انجمن کتابداران آمریکا نیز تأکید می‌کند که کتابداران مسئولیتی حرفه‌ای برای توسعه مجموعه کتابخانه را به جای محدود کردن آن‌ها دارند. کتابخانه‌ها باید در چهارچوب محدودیت‌های حرفه‌ای خود نیازهای اطلاعاتی از جمله نیازهای اطلاعاتی دینی را پاسخ دهند. کتابخانه باید این نیازها را با ارائه دسترسی به تنوع تفکر دینی بدون اینکه طرفدار یکی از آن‌ها شود برآورده کند. کتابداران باید بین دسترسی به اطلاعات دینی و حمایت یا تأیید یک دیدگاه دینی خاص تمایز قائل شوند (Religion in American Libraries, 2016). آزادی علم در اسلام و ترویج نگهداری آثار اندیشه‌ای، خود عامل مؤثری برای اهمیت دادن هر فرد مسلمان به کتاب و اثر مکتوب دینی و فکری بود. روزی که شاید در همه اروپا، ۱۲ تن یافت نمی‌شدند که نوشتن و خواندن بدانند، در نیشابور ۱۲ هزار قلمدان مَرصَع بیرون می‌آمد تا یک حدیث را از زبان فرزند پیامبر (ص) بنویسند. مسلمانان، طبق آموزه‌های اسلامی، برای علم و دانش ارزش فراوانی قائل بودند و از آنجا که مهم‌ترین راه گسترش دانش، نشر و پاسداری از میراث مکتوب بود، نشر کتاب و احداث کتابخانه‌ها در

^۱ David Émile Durkheim

^۲ ATLA: American Theological Library Association

^۳ Association of Christian Librarians

^۴ Religions: Libraries and Dialogue Special Interest Group; <https://www.ifla.org/units/reindial/>

جهان اسلام و از جمله ایران گسترش یافت و در مدتی کوتاه، به سنتی جاری در فرهنگ عمومی تبدیل شد (نوائیان رودسری، ۱۴۰۲). این حوزه موضوعی، طیف وسیعی از منابع اطلاعاتی را نه تنها در موضوع اسلام به عنوان یک دین، بلکه در چشم‌اندازهای اسلامی شاخه‌های مختلف دانش، مانند اسلام و سیاست، اقتصاد اسلامی، رویکرد قرآنی به علم و... شامل می‌شود (Idrees, 2012). اندیشه وجود کتابداری اسلامی در واقع از نیت پاک هر کتابدار مسلمان به‌عنوان جلوه‌ای از عبادت خود برای مشاهده ظهور و توسعه اسلامی آغاز شد. کتابداری که قادر به شکل دادن به آینده است (Ziauddin, 1988). امروزه اطلاع‌رسانی در حوزه دین نیز مانند فرآورده‌های معنوی دیگر مطرح است (کیا و نقدی، ۱۳۹۴). در راستای نیل به این هدف مجمع کتابخانه‌های تخصصی حوزوی و دانشگاهی استان قم (مکتا)، در راستای تعامل و ارتباط بهتر کتابخانه‌ها با هدف ایجاد دسترسی بیشتر و استفاده هر چه افزون‌تر از ظرفیت آن‌ها، تبادل تجربیات مدیران و همگامی و همدلی ایشان در پاسخ‌گویی به نیاز روز افزون فراگیران دانش و پژوهندگان تشکیل شده است که ۵۰ عضو از کتابخانه‌های تخصصی در حوزه دین و به ویژه دین اسلام مانند کتابخانه حضرت آیت‌الله بروجردی، کتابخانه تخصصی دانشگاه ادیان و مذاهب، کتابخانه پژوهشگاه حوزه و دانشگاه و کتابخانه‌های دیگر دارد. این تشکل در راستای تمرکز و هماهنگی فعالیت‌های کتابخانه‌های تخصصی شهر قم که ماهیتی دینی و مذهبی دارند فعالیت می‌کنند و بیشتر در خدمت جامعه علمی و دانشگاهی و حوزوی هستند در حالی که تشکل‌هایی همانند انجمن‌های کتابداری که در حوزه دین فعالیت می‌کنند ماهیتاً در جهت ترویج و تحقق آرمان‌های جامعه دینی و جذب مخاطبان از همه اقصاء به مطالعات دینی فعالیت می‌کنند. در کشور ما نیز به دلیل نقش و جایگاه ادیان و نهادهای دینی و انتشار منابع اطلاعاتی دینی باید نسبت به تبیین و تعریف جایگاه کتابداری دین تلاش جدیدی انجام شود. در همین زمینه نیاز است که با توجه به زمینه‌ها و میراث تاریخی و فرهنگی کشور در حوزه ادیان الهی و نیاز به ارائه خدمات اطلاعاتی در این حوزه توسط کتابداران آشنا به این حوزه‌ها، پژوهشی انجام شود تا مؤلفه‌ها و ابعاد این موضوع روشن شود. لذا این پژوهش درصدد است به این پرسش پاسخ دهد که در پرداختن به حوزه کتابداری دین چه مؤلفه‌ها و الزاماتی تأثیرگذار است؟

اهداف پژوهش عبارتست از:

۱. شناسایی اقدامات تخصصی حوزه کتابداری دین؛
۲. شناسایی و تبیین شرایط و زمینه‌های تأثیرگذار بر کتابداری دین؛
۳. شناسایی نقش کتابخانه‌ها و نهادهای دینی در ایجاد کتابداری دین؛
۴. شناسایی نتایج و فواید پرداختن به حوزه کتابداری دین.

در همین راستا پرسش‌های اصلی پژوهش حاضر عبارت‌اند از:

۱. مهم‌ترین اقدامات تخصصی برای تقویت کتابداری دین و گسترش آن کدام‌اند؟
۲. در ایجاد و گسترش کتابداری دین چه شرایطی تأثیرگذار است؟
۳. چه نهادهایی در توسعه کتابداری دین نقش دارند؟
۴. ایجاد و گسترش کتابداری دین چه نتایج و فوایدی در پی دارد؟

پیشینه پژوهش

موضوع کتابداری دین و کتابخانه‌های دینی در پژوهش‌های اندکی مورد بررسی قرار گرفته است. با جستجو در پایگاه‌های اطلاعاتی داخلی و بین‌المللی از طریق کلیدواژه‌های کتابداری دین، کتابخانه‌های دین، Religious libraries پژوهش‌هایی استخراج شد که به آن‌ها اشاره می‌شود.

جدول ۱- مباحث مطرح در پیشینه‌های پژوهشی

ردیف	پیشینه‌ها	موضوعات و مباحث
۱	Harvey (1987)	ویژگی‌های کتابخانه‌های دینی: پشتیبانی از سوی نهادهای دینی؛ تأکید بر منابع دینی؛ ارائه خدمات به گروه‌های دینی؛ چالش‌های کتابخانه‌های دینی: حمایت مالی ضعیف؛ پیشنهادها: ایجاد کتابخانه‌های تخصصی دین برای افزایش عملکرد و سطح خدمات کتابداری دین.
۲	حبیبی (۱۳۷۷)	پیشنهادها: ایجاد فهرست مشترک کتابشناسی و نسخه‌شناسی کتاب‌های خطی اسلام؛ ایجاد بانک اطلاعات میراث فرهنگی جهان اسلام؛ ایجاد بانک اطلاعاتی مراکز فرهنگی، پژوهشی و آموزشی جهان اسلام؛ ایجاد بانک‌های اطلاعاتی با موضوعات خاص علوم اسلامی.
۳	یعقوب نژاد (۱۳۷۷)	نقش مراکز تحقیقاتی اسلامی در تدوین اصطلاح‌نامه‌های علوم اسلامی. پیشنهادها: تدوین و استفاده از اصطلاح‌نامه‌ها در ارائه اطلاعات علوم اسلامی.
۴	Smith (2000)	تأثیر نگرش دینی مسیحیت با انجام وظایف اصلی کتابداری دین؛ تأثیر دیدگاه مسیحیت بر قواعد کتابشناختی. نتایج: ترویج مسیحیت از طریق پژوهش، گردآوری و انتشار آثار الهیات و کتاب مقدس و آثار خارج از انجیل.
۵	نوری (۱۳۸۱)	تأثیر فهرست‌نویسی کتب در پیشرفت تمدن اسلامی؛ نقش وقف در گسترش کتابخانه‌ها، کتابداری و نشر کتاب.
۶	نوری (۱۳۸۵)	محوریت کتاب در فرهنگ اسلامی؛ تأثیر کتابت و استنساخ در تکثیر کتاب‌ها و رساله‌ها و توسعه کتابخانه‌های اسلامی.
۷	طاهری (۱۳۸۵)	اهمیت برگزاری رویدادها و گردهمایی‌های بین‌المللی کتابداران و اطلاع‌رسانان مسلمان در سیاست‌گذاری خدمات کتابداری و اطلاع‌رسانی دینی. پیشنهادها: تدوین نظام مطلوب رده‌بندی موضوعات اسلامی؛ تدوین قواعد فهرست‌نویسی منابع اسلامی؛ تدوین سرعنوان‌های موضوعی اسلامی؛ تدوین برنامه‌های جامع اطلاعاتی برای جهان اسلام. نتایج: توسعه همکاری‌های بین‌المللی در حوزه کتابداری دین؛ تقویت روابط کتابداران و متخصصان حوزه دین.
۸	Laugu (2005)	نقش و اهمیت کتابخانه‌های مساجد در توسعه کتابداری دین؛ کتابخانه‌های مسلمانان در توسعه تمدن اسلامی.
۹	Trott (2009)	اهمیت نقش کتابداران مسیحی در رشد معنوی و احیای تصویر خداوند در ذهن و باور مخاطبان کتابخانه‌ها.
۱۰	Wani & Maqbool (2012)	اهمیت دین اسلام به علم و اعتلای علما؛ تأثیر آموزه‌های قرآن در گسترش کتابخانه‌های تمدن اسلامی؛ اهمیت برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری در توسعه کتابخانه‌های دینی.
۱۱	Idrees (2012)	مشکلات سازماندهی منابع اسلامی در کتابخانه‌ها؛ محدودیت‌های رده‌بندی‌های موضوعی؛ عدم یکدستی روش‌های سازماندهی و رده‌بندی منابع اسلامی در کتابخانه‌ها؛ استفاده از نظام‌های سازماندهی غیراستاندارد.
۱۲	زارعی (۱۳۹۲)	ضرورت تدوین کتابشناسی‌های منابع اطلاعاتی و رسانه‌ای دینی در مقابله با تهدیدات نرم.
۱۳	Idrees (2013)	مشکلات کتابخانه‌ها در رده‌بندی منابع اسلامی؛ عدم آگاهی گردآورندگان طرح‌های رده‌بندی از عمق دانش اسلامی؛ تنوع موضوعی و حجم انبوه انتشارات اسلامی؛ پیشنهاد طرح رده‌بندی مستقل برای دانش و منابع حوزه اسلام.

نقش کتابداران مسلمان در تقویت کتابداری اسلامی.	Fazli Baharuddin & Sulaiman (2015)	۱۴
اهمیت مدیریت اطلاعات منابع فقهی برای شناخت موضوعات جدید فقهی؛ نقش هستی‌شناسی‌ها در شناسایی و سازمان‌دهی موضوعات فقهی.	حسن زاده (۱۳۹۸)	۱۵
اهمیت توصیف و سازمان‌دهی نسخ خطی بافت اطلاعاتی ایرانی- اسلامی؛ دسترس‌پذیری به نسخ خطی ایرانی- اسلامی.	محمدی استانی و همکاران (۱۳۹۸)	۱۶
ضرورت ارتقای کیفی اصطلاح‌نامه‌های علوم اسلامی؛ اهمیت اصطلاح‌نامه‌ها در بازیابی منابع اطلاعاتی علوم اسلامی.	یعقوب‌نژاد و همکاران (۱۳۹۹)	۱۷
نقش کتابخانه‌های دینی در خدمت‌رسانی و مجموعه‌سازی؛ اهمیت دیجیتال‌سازی آثار قدیمی و نسخ کمیاب حوزه دین؛ اهمیت مشارکت‌های راهبردی بین کتابخانه‌های مذهبی و سایر کتابخانه‌ها در دسترس‌پذیری اطلاعات؛ نقش کتابخانه‌های دینی در تقویت گفتگوی ادیان و ترویج صلح جهانی.	Chisita et al. (2020)	۱۸
ضرورت توجه کتابداران به اعتقادات دینی کاربران کتابخانه‌ها و به چالش کشیدن سکولاریسم و جلوگیری از به حاشیه کشاندن دیدگاه‌ها و اقلیت‌های دینی و مذهبی.	Gerolami (2020)	۱۹
نقش استنساخ قرآن در توسعه کتابخانه‌های اسلامی؛ نقش وقف در توسعه کتابخانه‌های جوامع اسلامی.	Antonio et al. (2021)	۲۰
نقش عوامل فرهنگی و ایدئولوژیکی در طراحی نظام‌های رده‌بندی موضوعی کتابخانه‌ای.	Hansson(2022)	۲۱
اهمیت مدیریت دانش در مراکز دینی.	Cyster & Salubi (2023)	۲۲

مهم‌ترین مباحث مطرح‌شده در پژوهش‌های حوزه دین نشان می‌دهد، در طول تاریخ، نگرش دینی و تفکر ایدئولوژیک فارغ از دین و مذهبی خاص بر توسعه کتابداری و به ویژه کتابداری دین نقش مؤثری داشته است. به طور ویژه موضوع کتابداری دین و کتابخانه‌های دینی در تمدن اسلامی در پژوهش‌های متعددی مورد توجه قرار گرفته است. مسائلی مانند استنساخ قرآن و کتب دینی، موضوع وقف در آموزه‌های اسلامی، نقش اندیشمندان مسلمان در توسعه کتابخانه‌های تمدن اسلامی، تأثیر متقابل کتابخانه‌ها و حکومت‌های اسلامی بر یکدیگر از مهم‌ترین عوامل توسعه کتابداری حوزه دین در تمدن اسلامی بوده است. سازمان‌دهی منابع به ویژه رده‌بندی موضوعی منابع دینی، تدوین اصطلاح‌نامه‌ها و هستی‌شناسی‌های موضوعات دینی و ضرورت تدوین کتابشناسی‌ها و فهرست‌های منابع دینی از مهم‌ترین رویکردهای توصیه شده در این پژوهش‌ها است. در نهایت نقش کتابخانه‌های دینی در تقویت گفتگوی تمدن‌ها و صلح جهانی مورد تأکید قرار گرفته است. با توجه به بررسی مباحث و یافته‌های پژوهش‌هایی که در حوزه کتابداری دین به طور کلی یا با تمرکز بر ادیان خاص به ویژه اسلام انجام شده‌اند، مشخص شد این پژوهش‌ها هر یک به جنبه‌های خاصی از کتابداری حوزه دین پرداخته‌اند. برخی بر فرایندهای تخصصی کتابخانه‌ای و برخی دیگر بر جنبه‌های تاریخی این حوزه تأکید کرده‌اند در حالی که با مرور این متون نیاز به تبیین برخی مؤلفه‌های کلی حوزه کتابداری دین به عنوان یک پارادایم یا شاخه منفرد در حرفه کتابداری احساس می‌شود. از همین رو در این پژوهش تلاش بر این است که ضمن جمع‌بندی و تبیین مباحث این پیشینه‌ها و با استفاده از دیدگاه متخصصان، ابعاد این حوزه شناسایی و ارائه شوند و از این نظر رویکرد جدیدی داشته باشد.

روش پژوهش

این پژوهش از نوع کاربردی است و با رویکرد کیفی انجام شده است. جامعه پژوهش ۱۲ نفر از متخصصان کتابدار آشنا و علاقه‌مند به حوزه دین بودند که در این حوزه تجربه و شناخت داشتند و به این دلیل به صورت هدفمند انتخاب شدند.

داده‌های پژوهش از طریق مصاحبه‌های باز و نیمه ساختاریافته گردآوری و با روش تحلیل مضمون مورد بررسی قرار گرفتند. در این فرایند با استفاده از رویکرد ایجاد شبکه مضامین^۲ در سه مرحله استخراج مضامین پایه، دسته‌بندی مضامین پایه و ایجاد مضامین سازمان‌دهنده و در نهایت ایجاد مضمون فراگیر کد گذاری‌ها انجام شد. تأیید روایی و پایایی داده‌های گردآوری شده در سه مرحله اعتبارپذیری با ارائه نتایج تحلیل‌های مصاحبه‌ها به متخصصان و کسب نظرات آن‌ها، انتقال‌پذیری با دقت و مرور چند باره مراحل تحلیل و کدگذاری مصاحبه‌ها و تاییدپذیری با ثبت و ضبط دقیق و مستندسازی مراحل گردآوری و تحلیل مصاحبه‌ها به‌منظور مراجعه مجدد در صورت نیاز انجام شد. در این فرایند برای اعتبارپذیری بخش‌هایی از جداول کدگذاری مصاحبه‌ها به هریک از مصاحبه‌شوندگان ارائه شد تا با بررسی آن‌ها و ارائه نظراتشان اعتبار کد گذاری‌ها مورد تأیید آن‌ها قرار گیرد. همچنین در هر مرحله از فرایند کدگذاری حداقل سه بار جملات مرور و بازخوانی شد و مضامین پایه و سازمان‌دهنده بررسی و کنترل شد و در صورت نیاز اصلاحاتی انجام شد. به‌منظور تاییدپذیری نیز هریک از مصاحبه‌ها با کد مخصوص شامل حرف اول نام مصاحبه‌شونده و تاریخ مصاحبه کد گذاری شد و در برگه‌های جداگانه و سپس در ابزار اکسل در قالب صفحات جداگانه مراحل کدگذاری انجام و ضبط شده است تا در صورت نیاز برای مراجعات بعدی قابل استفاده باشند. جدول دو نمونه‌ای از کدگذاری مصاحبه‌ها را نشان می‌دهد.

جدول ۲- نمونه کدگذاری مصاحبه‌ها

مضمون فراگیر	مضامین سازمان‌دهنده	مضامین پایه‌ای	جملات نمونه
مؤلفه‌ها و ضرورت‌های تخصص دینی در کتابداری	اقدامات تخصصی در کتابخانه‌ها برای توسعه و پژوهش علوم دینی و ترویج دین در جامعه	اهمیت اطلاع‌رسانی منابع دینی	ضرورت پرداختن به حوزه دین وجود دارد؛ به دلیل لزوم اطلاع‌رسانی
		توجه به بازیابی اطلاعات منابع فارسی همه علوم ادیان مختلف	بازیابی اطلاعات در حوزه علوم دینی به زبان فارسی از جمله نیازهایی است که باید موردتوجه قرار گیرد. این موضوع علاوه بر دین اسلام به‌عنوان دین رسمی کشور، درباره سایر ادیان و مکاتب باستانی ایرانی از جمله دین زرتشتی که مختص تاریخ و تمدن این منطقه جغرافیایی بوده است، اهمیت دارد.
		اجرای پژوهش‌های علوم دینی و کاربست نتایج آن	مأموریت‌ها/وظایف: پژوهش، آموزش، ارتباط با مراکز مهم داخلی و خارجی، سازمان‌دهی و اطلاع‌رسانی
		سازمان‌دهی اطلاعات منابع علوم و ترویجی دینی	در حوزه دین، مسئله پردازش اطلاعات دینی مهم است؛ مانند هستی‌شناسی‌ها، اصطلاح‌نامه‌ها و ...
	شرایط و زمینه‌های فعالیت‌های کتابخانه‌ای در توسعه پژوهش‌های علوم دینی و دین‌داری در جامعه	توجه به فعالیت‌های کتابداری در مراکز مذهبی قبل از انقلاب اسلامی	قبل از انقلاب نیز توجه به کتابداری در مراکز مذهبی بوده است.
		مشکلات بروکراسی اداری توسعه فعالیت‌های کتابداری ترویجی علوم دینی	چون مشکل بروکراسی در کشور وجود دارد فعالیت‌های این حوزه به صورت مستقل مشکل است.
		اولویت دین اسلام در کشور	چون دین غالب در کشور ما اسلام است، دین مسیحیت و بقیه ادیان در

! Thematic analysis

? Thematic Network

یافته‌ها

در تحلیل مصاحبه‌ها برای پاسخ به سؤالات اصلی پژوهش ۴ مضمون سازمان‌دهنده در ارتباط با موضوع کتابداری دین استخراج شد. هر یک از این مضامین از مضامین پایه تشکیل شده‌اند که به جنبه‌های گوناگون موضوع می‌پردازند. جدول ۳ مرحله اول کدگذاری مصاحبه‌ها را نشان می‌دهد که شامل جملات نمونه و مضامین پایه‌ای مستخرج است.

جدول ۳- مرحله اول کدگذاری مصاحبه‌ها

مضامین پایه‌ای	جملات نمونه
اهمیت اطلاع‌رسانی منابع دینی	ضرورت پرداختن به حوزه دین وجود دارد. به دلیل لزوم اطلاع‌رسانی
توجه به بازیابی اطلاعات منابع فارسی همه علوم ادیان مختلف	بازیابی اطلاعات در حوزه علوم دینی به زبان فارسی از نیازهایی است که باید مورد توجه قرار گیرد. این موضوع علاوه بر دین اسلام به‌عنوان دین رسمی کشور، درباره سایر ادیان و مکاتب باستانی ایرانی از جمله دین زرتشتی که مختص تاریخ و تمدن این منطقه جغرافیایی بوده است، اهمیت دارد.
اجرای پژوهش‌های علوم دینی و کاربردی نتایج آن	مأموریت‌ها/وظایف: پژوهش، آموزش، ارتباط با مراکز مهم داخلی و خارجی، سازمان‌دهی و اطلاع‌رسانی حوزه دین نیاز به شناخت منابع، مخاطبان و شناخت تنوع شاخه‌های مطالعاتی و آموزشی و محتوایی دارد. اجرای نتایج پژوهش‌ها در کتابخانه‌ها از جمله کتابخانه ملی هم بسیار مفید خواهد بود.
سازمان‌دهی اطلاعات منابع علوم و ترویجی دینی	در حوزه دین مسئله پردازش اطلاعات دینی مهم است؛ مانند هستی‌نگاری‌ها و اصطلاح‌نامه‌ها ضرورت پرداختن به حوزه دین وجود دارد، به دلیل نیاز به سازمان‌دهی منابع مهم دینی طبقه‌بندی علوم مطابق با رویکرد اسلامی - ایرانی تحقق یابد. از اهداف و مأموریت‌های این حوزه فعالیت‌های مرتبط با بازنگری در گسترش رده‌بندی اسلام، اصطلاح‌نامه‌های تخصصی علوم دینی مثل اصطلاح‌نامه فقه و تسهیل فرایند تشکیل هستی‌شناسی‌های مرتبط با حوزه‌های علوم دینی است. گسترش رده‌بندی علوم دینی و منابع مرجع در این زمینه در کنار سایر مباحث
تدوین استانداردهای ملی فعالیت‌های کتابداری ترویج و نشر علوم و تفکر دینی	تدوین دستورالعمل‌های استانداردسازی از مأموریت‌های مهم این حوزه است. کتابخانه ملی ایران باید حمایت جدی داشته باشد؛ چون تنها نهاد مسئول برای تدوین استانداردهای ملی در این حوزه است.
ضرورت تربیت و آموزش کتابداران آشنا و مسلط به علوم دینی	نیاز به تربیت کتابدارانی علاقه‌مند با آشنایی نسبی با مقوله‌ها و حوزه‌های دینی به‌صورت کلی و تخصصی در کشور احساس می‌شود. دوره‌های دانشگاهی لیسانس و فوق‌لیسانس به این مباحث بپردازند. دروس جدید و مرتبط در برنامه‌های دانشگاهی گنجانده شوند. سرفصل‌های دروس کتابداران دین باید خاص و ویژه باشد. ایجاد رشته تخصصی دانشگاهی در این حوزه مانند کتابداری پزشکی کارکردهای حرفه‌ای سازمان‌دهی، موضوعی و فهرست‌نویسی و سایر فعالیت‌ها از جمله آموزش و می‌تواند انجام شود. باید در حوزه اسلام ورود پیدا کنیم و کتابداران، علوم اسلامی را به خوبی بشناسند.

مضامین پایه‌ای	جملات نمونه
	اگر در دوره‌های ارشد و دکتری دروس اساسی گنجانده شود، مناسب است.
	در سرفصل‌های دروس کتابداری می‌بایست مباحث دینی و شیعی گنجانده شود.
ضرورت شناخت مخاطبان مختلف منابع علمی و ترویجی و پژوهشی دینی	حوزه دین نیاز به شناخت منابع، مخاطبان و شناخت تنوع شاخه‌های مطالعاتی و آموزشی و محتوایی دارد.
ضرورت شناخت منابع علمی، پژوهشی و ترویجی دینی	
لزوم تبیین اهداف و وظایف فعالیت‌های کتابداری مرتبط با منابع دینی و مخاطبان حوزه دینی	متخصصان باید راهبردها، اهداف و وظایف را مشخص و تبیین کنند.
ضرورت به‌کارگیری کتابدار آشنا با علوم دینی	کار جدی روی موضوعات دینی صورت نگرفته است. این کار باید توسط کتابداران آشنا با حوزه دین و متخصصان مباحث دین مشترکاً صورت پذیرد.
اولویت دین در نظام جمهوری اسلامی	وقوع انقلاب اسلامی در سال ۵۷ و ایجاد نظام جمهوری اسلامی با این هدف و ماهیت بود که همه امور، تمام ابعاد و عرصه‌های موجود، اسلامی شود؛ بنابراین ضرورت دارد که چنین کاری انجام شود.
توجه به فعالیت‌های کتابداری در مراکز مذهبی قبل از انقلاب اسلامی	قبل از انقلاب نیز توجه به کتابداری در مراکز مذهبی بوده است.
مشکلات بروکراسی اداری توسعه فعالیت‌های کتابداری ترویجی علوم دینی	چون مشکل بروکراسی در کشور وجود دارد فعالیت‌های این حوزه به‌صورت مستقل مشکل است.
اولویت دین اسلام در کشور	چون دین غالب در کشور ما اسلام است، دین مسیحیت و بقیه ادیان در حاشیه هستند.
پاسخ به چالش‌های دینی جوانان	ضرورت پرداختن به حوزه دین وجود دارد، به دلیل چالش‌های موجود در این حوزه برای جوانان
تشقت و پراکندگی موضوعات دینی	ضرورت پرداختن به حوزه دین وجود دارد، به دلیل تشقت و پراکندگی موجود و دقیق نبودن موضوعات جزئی در کتابخانه‌ها
گسترش مذهب شیعه در کشور	با توجه به اینکه ما کشور شیعی هستیم و تولیدات علمی در حوزه اسلام و شیعه فراوان داریم و این کتاب‌ها و سایر منابع می‌بایست سازمان‌دهی و اطلاع‌رسانی دقیق شوند، ضرورت کاملاً وجود دارد.
نقش دین در بافتار سیاسی کشور	با توجه به اهمیت دین در بافتار سیاسی و فرهنگی ایران و پژوهش و تولید محتوای دینی متنوع و آموزش‌های دینی در کشور پرداختن به مقوله دین در حوزه‌های اطلاعات به ویژه کتابخانه‌ای و کتابداری اهمیت زیادی دارد.
نقش دین در بافتار فرهنگی کشور	
گسترش مراکز مطالعاتی دینی در کشور	لزوم توجه به کتابداری دین به دلیل وجود مراکز مطالعات دینی متعدد در ایران
ضعف آشنایی کتابداران با علوم دینی	چون کتابداران به خوبی منابع اسلامی را نمی‌شناسند نیاز به آموزش و تربیت کتابداران دینی داریم.
	ایجاد پیوند کتابخانه‌ها با نهادهای دینی
	همکاری با حوزه علمیه قم، جامعه المصطفی و سایر مراکز مطالعاتی در حوزه دین
	همکاری سازمان‌های متولی حوزه‌های دینی مانند آستان قدس رضوی
همکاری نهادهای دینی و نهادهای کتابداری	همکاری کتابخانه‌های تخصصی علوم اسلامی در قم و ...، کتابخانه تخصصی امام علی علیه‌السلام در مشهد، کتابخانه دایره‌المعارف بزرگ اسلامی
	همکاری نهادها، مؤسسات کتابداری و دانشگاه‌های دارای رشته علم اطلاعات و دانش‌شناسی و از سوی دیگر کتابخانه‌ها و مراکز مطالعاتی تخصصی که با منابع دینی سروکار دارند.
	گسترش روحیه همکاری بین کتابداران و کتابخانه‌های مراکز گوناگون تحقق پیدا کند.
همکاری‌های حرفه‌ای بین کتابداران	

مضامین پایه‌ای	جملات نمونه
نقش تشکل‌های حرفه‌ای کتابداری فعال در ترویج و پژوهش‌های علوم دینی	زمانی که فعالیت‌های حوزه دین در کتابخانه‌ها با حضور کتابداران این حوزه توسعه بیابد برای ساختارمند و نظام‌مند و هماهنگ کردن این فعالیت‌ها نیاز به ایجاد تشکل‌هایی هدفمند دارد و وجود این تشکل‌ها مانند انجمن به این امر کمک می‌کند.
نقش مجامع بین‌المللی کتابخانه‌ای فعال در ترویج و پژوهش‌های علوم دینی	پیشنهاد می‌شود مانند ایفلا که فعالیت‌های مرتبط با کتابخانه‌های علوم دینی را ذیل یک گروه علاقه‌مندی انجام می‌دهد، در ایران نیز یک کمیته تخصصی ذیل فعالیت‌های انجمن کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران برای این کار تشکیل شود. تعامل با ایفلا: IFLA Religions: Libraries and Dialogue Special Interest Group تعامل با انجمن کتابداران دین آمریکا و سایر کشورها، به منظور استفاده از تجربیات ایشان.
نقش مجامع و تشکل‌های کتابخانه‌ای حوزه دین در کشور	هم‌اکنون تشکل‌هایی مثل مجمع کتابخانه‌های تخصصی قم (مکتا) که عمده فعالیت‌هایشان درباره کتابداری در حوزه علوم دینی است، در حال فعالیت هستند. بدون سازمان و تشکل پیش بردن امور حرفه‌ای تقریباً غیرممکن است حال چه دولتی باشد یا غیردولتی.
نقش خبرگان، متخصصان و اساتید حوزه کتابداری در توسعه فعالیت‌های کتابداری حوزه علوم دینی	سابقه فعالیت‌های متخصصینی چون آقایان شمس بد، دکتر فدایی و سایرین در این حوزه باید مانیفست قوی و افراد قوی آن را اجرا و مدیریت کنند تا به بار بنشینند.
لزوم همکاری با گروه‌های دانشگاهی دین و معارف	نقش دانشگاه‌ها، گروه‌های دینی و معارف دانشگاه‌ها، حوزه علمیه و مراکز مهم ایران‌شناسی و اسلام‌شناسی در کشور در توسعه و تقویت کتابداری در ایراندک این مباحث مطرح و شروع شد.
نقش سازمان‌ها و مؤسسات تخصصی	گروه‌های کتابداری می‌تواند حامی و پشتیبان باشد.
نقش گروه‌های کتابداری دانشگاه‌ها	این انجمن باید با نهادها و مؤسسات کتابداری و دانشگاه‌های دارای رشته علم اطلاعات و دانش‌شناسی در ارتباط باشد.
نقش نهادهای حاکمیتی حوزه دین و فرهنگ	نقش وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، حوزه علمیه، سازمان تبلیغات اسلامی، سازمان تقریب مذاهب
تعامل با مراکز اقلیت‌های دینی	کتابخانه کلیسایی در تهران وجود داشت که با آن‌ها در ارتباط بودیم.
همکاری با مراکز اسلام‌شناسی	تعامل با دانشگاه‌ها، گروه‌های دینی و معارف دانشگاه‌ها، حوزه علمیه و مراکز مهم ایران‌شناسی و اسلام‌شناسی در کشور
نقش مؤسسات علمی دینی	در قم با افرادی از حوزه علمیه که توجه به کتابداری حوزه دین داشتند جلساتی هم داشتیم.
همکاری با کتابخانه‌های ملی کشورهای اسلامی و سایر مؤسسات مذهبی خارج از کشور	تعامل با کتابخانه‌های ملی کشورهای اسلامی، ایفلا، بخش‌های شرق‌شناسی و اسلام‌شناسی خارج از کشور و انجمن کتابداران دین در آمریکا و یا سایر کشورهایی که این تجربه را دارند.
نقش کتابخانه‌ها و نهادهای کتابخانه‌ای بزرگ کشور	کتابخانه ملی ایران مهم‌ترین و مرتبط‌ترین نهاد است که می‌تواند از چنین حوزه‌ای حمایت کند. نقش حمایتی که کتابخانه‌های آستان قدس، مجلس، دانشگاه تهران، و مرعشی نجفی می‌توانند داشته باشند. همکاری کتابخانه ملی، نهاد کتابخانه‌های عمومی، کتابخانه‌های مذهبی مهم، حوزه علمیه، وزارت ارشاد اسلامی
جذب مخاطبان کتابخانه‌ها در حوزه دین	به تقویت فعالیت‌های حوزه دین در کتابخانه‌ها و جذب مخاطبان این نیز کمک

مضامین پایه‌ای	جملات نمونه
	می‌کند.
ترویج اخلاق حرفه‌ای اسلامی کتابداری	اخلاق حرفه‌ای کتابدار دین با اخلاق اسلامی عجین می‌شود.
کمک به توسعه مطالعات دینی	چون کتابدار دینی متخصص است می‌تواند کاملاً تأثیرگذار باشد و به شکل علمی امور را هدایت نماید.

جدول ۴، مرحله دوم کدگذاری مصاحبه‌ها را نشان می‌دهد که شامل مضامین پایه و مضامین سازمان‌دهنده مستخرج است.

جدول ۴- مرحله دوم کدگذاری مصاحبه‌ها

مضامین پایه‌ای	مضامین سازمان‌دهنده
اهمیت اطلاع‌رسانی منابع دینی	اقدامات تخصصی در کتابخانه‌ها برای توسعه و پژوهش علوم دینی و ترویج دین در جامعه
توجه به بازیابی اطلاعات منابع فارسی همه علوم ادیان مختلف	
اجرای پژوهش‌های علوم دینی و کاربست نتایج آن	
سازمان‌دهی اطلاعات منابع علوم و ترویجی دینی	
تدوین استانداردهای ملی فعالیت‌های کتابداری ترویج و نشر علوم و تفکر دینی	
ضرورت تربیت و آموزش کتابداران آشنا و مسلط به علوم دینی	
ضرورت شناخت مخاطبان مختلف منابع علمی و ترویجی و پژوهشی دینی	
ضرورت شناخت منابع علمی، پژوهشی و ترویجی دینی	
لزوم تبیین اهداف و وظایف فعالیت‌های کتابداری مرتبط با منابع دینی و مخاطبان حوزه دینی	
ضرورت به‌کارگیری کتابدار آشنا با علوم دینی	
اولویت دین در نظام جمهوری اسلامی	شرایط تأثیرگذار بر ایجاد تخصص دینی در کتابداری
توجه به فعالیت‌های کتابداری در مراکز مذهبی قبل از انقلاب اسلامی	
مشکلات بروکراسی اداری توسعه فعالیت‌های کتابداری ترویجی علوم دینی	
اولویت دین اسلام در کشور	
پاسخ به چالش‌های دینی جوانان	
تشتت و پراکندگی موضوعات دینی	
گسترش مذهب شیعه در کشور	شرایط تأثیرگذار بر ایجاد تخصص دینی در کتابداری
نقش دین در بافتار سیاسی کشور	
نقش دین در بافتار فرهنگی کشور	
گسترش مراکز مطالعاتی دینی در کشور	
ضعف آشنایی کتابداران با علوم دینی	
همکاری نهادهای دینی و نهادهای کتابداری	نقش کتابخانه‌ها و نهادهای دینی در توسعه و ارتقای تخصص دینی کتابداری
همکاری‌های حرفه‌ای بین کتابداران	
نقش تشکل‌های حرفه‌ای کتابداری فعال در ترویج و پژوهش‌های علوم دینی	
نقش مجامع بین‌المللی کتابخانه‌ای فعال در ترویج و پژوهش‌های علوم دینی	
نقش مجامع و تشکل‌های کتابخانه‌ای حوزه دین در کشور	
نقش خبرگان، متخصصان و اساتید حوزه کتابداری در توسعه فعالیت‌های کتابداری حوزه علوم دینی	

مضامین پایه‌ای	مضامین سازمان‌دهنده
لزوم همکاری با گروه‌های دانشگاهی دین و معارف	
نقش سازمان‌ها و مؤسسات تخصصی	
نقش گروه‌های کتابداری دانشگاه‌ها	
نقش نهادهای حاکمیتی حوزه دین و فرهنگ	
تعامل با مراکز اقلیت‌های دینی	
همکاری با مراکز اسلام‌شناسی	
نقش مؤسسات علمی دینی	
همکاری با کتابخانه‌های ملی کشورهای اسلامی و سایر مؤسسات مذهبی خارج از کشور	
نقش کتابخانه‌ها و نهادهای کتابخانه‌ای بزرگ کشور	
جذب مخاطبان کتابخانه‌ها در حوزه دین	
ترویج اخلاق حرفه‌ای اسلامی کتابداری	نتایج و فواید فعالیت‌های تخصصی دینی کتابداری در تقویت مطالعات دینی و ترویج دین‌داری در جامعه
کمک به توسعه مطالعات دینی	

جدول ۵، مرحله سوم کدگذاری مصاحبه‌ها را نشان می‌دهد که شامل مضامین سازمان‌دهنده و مضمون فراگیر مستخرج است.

جدول ۵- مرحله سوم کدگذاری مصاحبه‌ها

مضامین سازمان‌دهنده	مضمون فراگیر
اقدامات تخصصی برای توسعه تحقیقات علوم دینی و ترویج دین‌داری در جامعه	مؤلفه‌ها و ضرورت‌های تخصصی دینی در کتابداری
شرایط تأثیرگذار بر ایجاد تخصص دینی در کتابداری	
نقش کتابخانه‌ها و نهادهای دینی در توسعه و ارتقای تخصص دینی کتابداری	
نتایج و فواید فعالیت‌های تخصصی دینی کتابداری در تقویت مطالعات دینی و ترویج دین‌داری در جامعه	

مضمون سازمان‌دهنده اقدامات تخصصی برای توسعه پژوهش‌های علوم دینی و ترویج دین‌داری در جامعه در پاسخ به سؤال اول، به فعالیت‌ها و اقداماتی اشاره دارد که در کتابخانه‌های فعال در حوزه دین و توسط کتابداران آشنا به علوم و منابع دینی برای توسعه پژوهش‌های دینی و ترویج دین و دین‌داری در جامعه انجام می‌شود.

این مضمون از ده مضمون پایه تشکیل شده است که بر مؤلفه‌های ضروری تأکید دارد که باید در رویکرد کتابداری حوزه دین به آن‌ها توجه کرد. این مؤلفه‌ها بیشتر ناظر بر کارکردهای اصلی کتابخانه‌ها مانند شناسایی منابع، سازمان‌دهی، شناخت مخاطبان و اطلاع‌رسانی منابع، انجام پژوهش‌های علمی و کاربردی نتایج این پژوهش‌ها، تدوین استانداردهای ملی و آموزش کتابداران است.

مضمون سازمان‌دهنده اصلی دیگری که مصاحبه‌شوندگان در موضوع کتابداری دین به آن توجه داشته‌اند «شرایط تأثیرگذار بر ایجاد تخصص دینی در کتابداری» در کشور است که در ارتباط با سؤال دوم پژوهش بر کتابداری حوزه دین تأثیرگذار است و فعالیت‌های تخصصی که در این حوزه انجام می‌شود تحت این شرایط شکل گرفته و رشد کرده است. این شرایط موجب ایجاد ضرورت و توسعه فعالیت‌های کتابخانه‌ای در امر توسعه پژوهش‌های علوم دینی و ارتقای باورها و اعتقادات دینی جامعه می‌شود. این مضمون از یازده مضمون پایه استخراج شده است. موضوعاتی چون نفوذ دین در بافتار فرهنگی و سیاسی

کشور، اولویت دین اسلام و گسترش مذهب شیعه در کشور، گسترش مراکز مطالعاتی دینی در کشور و موانعی مانند ضعف اطلاعات دینی کتابداران از مهم‌ترین این مضامین در چهارچوب شرایط تأثیرگذار بر ایجاد تخصص دینی در کتابداری هستند. با توجه به سؤال سوم پژوهش، مضمون سازمان‌دهنده دیگری که مؤلفه‌های آن از نظر مصاحبه‌شوندگان در کتابداری تخصصی دین نقش اساسی را دارد «نقش کتابخانه‌ها و نهادهای دینی در توسعه و ارتقای تخصص دینی کتابداری» است که بر این حوزه تأثیرگذار هستند. این کتابخانه‌ها و نهادها هر یک به نحوی در امور مرتبط با پژوهش‌های علوم دینی و ترویج و ارتقای دین‌داری در جامعه فعالیت دارند و به نوعی در تخصصی شدن کتابداری دینی و استفاده از کتابداران متخصص دینی در این فعالیت‌ها نقش دارند. پانزده مضمون پایه در ذیل این مضمون سازمان‌دهنده قرار دارند. این مضامین در گروه‌های نهادهای حاکمیتی، کتابخانه‌های بزرگ، نهادهای دینی و مجامع و تشکل‌های کتابداری ملی و بین‌المللی و مؤسسات علمی و پژوهشی هستند که هر یک در تعامل با همدیگر شبکه بزرگی از ذی‌نفعان را در حوزه کتابداری دین ایجاد می‌کنند.

نتایج و فواید فعالیت‌های تخصصی دینی کتابداری در تقویت مطالعات دینی و ترویج دین‌داری در جامعه آخرین مضمون سازمان‌دهنده‌ای است که از تحلیل مصاحبه‌ها و جمع‌بندی مضامین پایه در پاسخ به سؤال آخر پژوهش به دست آمده است. این مضمون نشان‌دهنده پیامدها و فوایدی است که جامعه علمی دینی کشور از تخصصی شدن کتابداری در امر دین به آن دست پیدا می‌کنند. سه مضمون پایه جذب مخاطبان کتابخانه‌ها، ترویج اخلاق حرفه‌ای اسلامی کتابداری و کمک به توسعه مطالعات دینی از نتایج پرداختن به کتابداری دین در کشور برشمرده شده است.

شکل ۱- شبکه مضامین
کتابداری دین

نتیجه‌گیری

سؤالات اصلی پژوهش بر اقدامات تخصصی در کتابخانه‌ها برای توسعه و پژوهش علوم دینی و ترویج دین در جامعه، شرایط تأثیرگذار بر ایجاد تخصص دینی در کتابداری، نقش کتابخانه‌ها و نهادهای دینی در توسعه و ارتقای تخصص دینی کتابداری و نتایج و فواید فعالیت‌های تخصصی دینی کتابداری در تقویت مطالعات دینی و ترویج دین‌داری در جامعه تأکید دارند. بر همین اساس یافته‌های پژوهش نشان داد، سازمان‌دهی اطلاعات منابع دینی و تدوین استانداردهای کتابداری حوزه دین از مهم‌ترین اقداماتی است که از نظر مصاحبه‌شوندگان اهمیت زیادی دارند. به همین ترتیب نوری

(۱۳۸۱)، طاهری (۱۳۸۵)، ادريس (۲۰۱۲ و ۲۰۱۳)، حسن‌زاده (۱۳۹۸)، محمدی استانی و همکاران (۱۳۹۸)، یعقوب‌نژاد و همکاران (۱۳۹۹) و هانسن (۲۰۲۲) نیز در پژوهش‌هایشان به موضوع اهمیت سازمان‌دهی منابع و تدوین استانداردهای این حوزه به ویژه توسعه اصطلاح‌نامه‌ها، هستی‌شناسی‌ها و رده‌بندی‌های موضوعی پرداخته‌اند. اطلاع‌رسانی منابع دینی و توجه به بازیابی اطلاعات منابع فارسی همه ادیان از الزاماتی است که در یافته‌های پژوهش به آن‌ها توجه شده است. چنانکه حبیبی (۱۳۷۷)، زارعی (۱۳۹۲)، محمدی استانی و همکاران (۱۳۹۸)، کیشیتا^۳ و همکاران (۲۰۲۰) نیز موضوع خدمات اطلاع‌رسانی را مشابه یافته‌های این پژوهش مورد توجه قرار داده‌اند. ضرورت شناخت منابع دینی نیز از جمله الزاماتی است که در این پژوهش در کتابداری حوزه دین از الزامات اصلی شناخته شده است و مشابه این مورد حبیبی (۱۳۷۷) و محمدی استانی و همکاران (۱۳۹۸) به اهمیت خدمات اطلاع‌رسانی منابع دینی اشاره کرده‌اند. شناخت مخاطبان حوزه دین در توسعه کتابداری دین و ارائه خدمات این حوزه اهمیت زیادی دارد و از اقدامات تخصصی شناسایی شده در این پژوهش است. همچنان که هاروی (۱۹۸۷) و جرولامی (۲۰۲۰) به شناخت مخاطبان از گروه‌های دینی مختلف این زمینه اشاره کرده‌اند. ضرورت تربیت و آموزش کتابداران حوزه دین و ضرورت به‌کارگیری کتابداران آشنا با حوزه دین نیز به نقش کتابداران در توسعه کتابداری دین تأکید دارد. موضوعی که اسمیت (۲۰۰۰)، تروت (۲۰۰۹)، فضلی بهارالدین^۴ و سلیمان^۵ (۲۰۱۵) نیز با تأکید بر نقش کتابداران متخصص به آن توجه کرده‌اند. از مهم‌ترین شرایط و زمینه‌هایی که کتابداری دین در این بسترها می‌تواند شکل گرفته و توسعه یابد اولویت دین در کشور و نظام جمهوری اسلامی، گسترش مذهب شیعه در کشور، نقش دین در بافتار سیاسی و فرهنگی کشور و سابقه فعالیت‌های کتابداری دینی در برخی مراکز مذهبی در قبل از انقلاب است که مشابه این شرایط را نوری (۱۳۸۱ و ۱۳۸۵) با تأکید بر تأثیر شرایط دینی و آموزه‌های اسلامی در توسعه کتابخانه‌ها و خدمات کتابخانه‌ای حوزه اسلامی بیان کرده‌اند. مشکلات بروکراسی اداری توسعه کتابداری دین، نیاز به پاسخ به چالش‌های دینی جوانان، تشنگی و پراکندگی موضوعات دینی، گسترش مراکز مطالعاتی دینی در کشور، ضعف آشنایی کتابداران با منابع دینی نیز چالش‌هایی است موجب ایجاد شرایط و زمینه‌هایی است که در توسعه کتابداری دین برای رفع و مدیریت آن‌ها باید کوشید. علاوه بر این چالش‌ها هاروی (۱۹۸۷) به حمایت مالی ضعیف از کتابخانه‌های حوزه دین و ادريس (۲۰۱۳) به عدم تخصص و تسلط کتابداران حوزه منابع دین به علوم اسلامی اشاره کرده‌اند. ذی‌نفعان حوزه کتابداری دین شامل نهادهای دینی، نهادهای کتابخانه‌ای، مؤسسات علمی و دانشگاهی، تشکل‌ها و مجامع ملی و بین‌المللی، نهادهای حاکمیتی و کتابداران و متخصصان علوم دینی شناخته شده‌اند که به نقش هریک از آن‌ها باید توجه شود و تأثیر هریک را باید در نظر گرفت. در همین زمینه هاروی (۱۹۸۷) و کیشیتا و همکاران (۲۰۲۰) بر همکاری کتابخانه‌ها و نهادهای دینی، یعقوب‌نژاد (۱۳۷۷) بر نقش مراکز پژوهشی اسلامی در تدوین استانداردهای تخصصی و طاهری (۱۳۸۵) به نقش تشکل‌ها و مجامع حرفه‌ای کتابداری به‌عنوان ذی‌نفعان این حوزه توجه کرده‌اند. در این پژوهش یکی از مضامین سازمان‌دهنده حاصل تحلیل مصاحبه‌ها، نتایج و فواید پرداختن به کتابداری دین در کشور است که شامل جذب مخاطبان کتابخانه‌ها در حوزه دین، ترویج اخلاق حرفه‌ای اسلامی کتابداری و کمک به توسعه مطالعات دینی است. در همین راستا اسمیت (۲۰۰۰) کمک به ترویج ادیان، کیشیتا و همکاران (۲۰۲۰) کمک به ترویج صلح و گفتگوی تمدن‌ها را از نتایج کتابداری دینی و توسعه کتابخانه‌های دینی برشمرده‌اند. در جمع‌بندی نتایج این پژوهش باید به این موارد اشاره کرد:

¹Idrees²Hansson³Chisita⁴Harvey⁵Gerolami⁶Smith⁷Trott⁸Fazli Baharuddin⁹Sulaiman

۱. بافتار و فرهنگ دینی فارغ از نوع دین و مذهب در جوامع ایجاد و تقویت رویکرد دینی را به‌عنوان شاخه‌ای از فعالیت‌های کتابداری حرفه‌ای ضروری کرده است و این موضوع از دیرباز در حرفه کتابداری مورد توجه بوده است و نیاز به تقویت دارد.
۲. نقش نهادها و تشکل‌ها در تغییر، تحول و تقویت رویکردهای جدید در حرفه کتابداری از طریق توسعه مبانی علمی و فکری و تقویت دانش این حوزه و افزایش تعاملات و ارتباطات علمی بسیار پررنگ و تأثیرگذار بوده است و در حوزه دین نیز تأثیر مشخص و برجسته‌ای را از خود نشان داده‌اند؛ بنابراین توجه به ایجاد تشکل‌های حرفه‌ای کتابداری دین و پیوند این تشکل‌ها با سایر نهادهای مدنی و تشکل‌های کتابداری دینی در سطح بین‌المللی به تقویت این مجامع کمک خواهد کرد.
۳. آموزش و پژوهش در حوزه مطالعات دینی و ارتباط با کتابداری و ایجاد گرایش جدید کتابداری دین در این حوزه‌ها می‌تواند اقدام مؤثری برای تقویت کتابداری دین باشد.

پیشنهادها

۱. ایجاد تشکل کتابداری دین در ایران با حضور نمایندگانی از نهادهای کتابداری و نهادهای دینی از همه گرایش‌ها و مذاهب دینی رسمی کشور به‌منظور سیاست‌گذاری، هماهنگی و برنامه‌ریزی فعالیت‌های حرفه‌ای کتابداری دین در کشور. بر همین اساس، پیشنهاد می‌شود: (انجمن کتابداری دین در ایران)، با نام اختصاری «اکدا» و معادل انگلیسی آن (Iranian Theological library Association (ITLA) ایجاد شود.
این انجمن می‌تواند ذیل انجمن کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران به‌عنوان کمیته‌ای فرعی آغاز به فعالیت نماید.
در این صورت به سبب تجربه گران سنگ انجمن مذکور، تشکل موجود و موفق و هدفمند، استفاده از متخصصان حرفه‌ای فعال، پرهیز از بروکراسی یا دیوان سالاری وقت‌گیر، هزینه بردار و تکراری و بسیاری از مزایای دیگر، انجمن کتابداری دین می‌تواند با قدرت و سرعت بیشتری عمل کند و برای حرفه علم اطلاعات و دانش‌شناسی کشور مفید و مؤثر باشد. شاید از این رهگذر افق‌های گسترده و جدیدی به روی کتابداران و سایر ذی‌نفعان گشوده شود. بدیهی است چنین انجمنی می‌بایست زیر چتر حمایتی حرفه‌ای، معنوی و مادی نهادی بزرگ‌تر قرار گیرد. این نهاد می‌تواند سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران باشد؛
۲. ایجاد گرایش کتابداری دین و تدوین دروس و سرفصل‌های مناسب برای تربیت کتابداران این حوزه در دانشگاه؛
۳. تدوین اولویت‌های پژوهشی و انجام پژوهش‌های نظری و کاربردی کتابداری دین در مؤسسات علمی و پژوهشگاه‌های تخصصی مرتبط با علم اطلاعات و دانش‌شناسی.

منابع

- حیبی، حسن (۱۳۷۷). وضعیت کتابداری و اطلاع‌رسانی در کشورهای اسلامی. زیر نظر عباس حری، به اهتمام عبدالله نجفی، مجموعه مقالات کاملیس ۲، (ص ۱۸-۲۷). تهران: کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران.
- حسن‌زاده، حسن (۱۳۹۸). نقش آنتولوژی فقه در موضوع شناسی فقهی. مدیریت دانش اسلامی، ۱(۲)، ۵۴-۷۴.
- زارعی، عیسی (۱۳۹۲). کتابشناسی توصیفی دین و رسانه. تهران: دین و رسانه.
- طاهری، طاهره (۱۳۸۵). کنگره بین‌المللی کتابداران و اطلاع‌رسانان مسلمان (کاملیس)، در *دائرةالمعارف کتابداری و اطلاع‌رسانی*، (ج ۲، ص ۱۶۰۳). تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران.
- طباطبایی، سیدمحمدحسین (۱۳۷۴). *المیزان فی تفسیرالقرآن* (ج ۲). ترجمه سیدمحمدباقر موسوی همدانی. قم: جامعه مدرسین
- کیا، علی‌اصغر، و نقدی، هانیه (۱۳۹۴). نقش پایگاه‌های اطلاع‌رسانی اینترنتی بر تقویت دینداری از دیدگاه دانشجویان. *علوم خبری*، ۱۵(۳)، ۴-۸۸.

- محمدی استانی، مرتضی، چشمه سهرابی، مظفر، شعبانی، احمد، عاصمی، عاصفه، و طاهری، سیدمهدی (۱۳۹۸). شناسایی و تعیین ویژگی‌های نسخ خطی بافت اطلاعاتی ایرانی-اسلامی از دیدگاه سازماندهی اطلاعات و دانش. *مطالعات کتابداری و سازماندهی*، ۳۰(۱)، ۱۷۶-۱۹۹. DOI: 10.30484/nastinfo.2019.2310.
- مزینانی، علی (۱۳۷۹). *کتابخانه و کتابداری*. تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).
- نکوئی سامانی، مهدی (۱۳۸۶). *دین و فرآیند جهانی‌شدن*. قم: موسسه بوستان کتاب (مرکز چاپ و نشر دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم).
- نوائیان رودسری، جواد (۱۴۰۲، ۲۴ آبان). گام‌های استوار ایرانیان برای ترویج کتاب‌خوانی در جهان اسلام. *روزنامه خراسان*.
<http://www.khorasannews.com/?nid=21358&pid=6&type=0>
- نوری، محمد (۱۳۸۱). نقش وقف در کتابشناسی و بسط علمی تمدن اسلامی. *وقف میراث جاویدان*، ۱۰(۳۸)، ۱۵-۲۲.
- نوری، محمد (۱۳۸۵). *محوریت کتاب و فرهنگ اسلامی*. نشریه کتاب‌های اسلامی، ۷(۲۶ و ۲۷)، ۹-۲۳.
- یعقوب‌نژاد، محمدهادی (۱۳۷۷). *اصطلاح‌نامه علوم اسلامی*. زیر نظر عباس حری، به اهتمام عبدالله نجفی، *مجموعه مقالات کاملیس ۲*، (ص ۳۶۸-۳۸۳)، تهران: کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران.
- یعقوب‌نژاد، محمدهادی، آجرلو، لیلا، و طاهری، سید مهدی (۱۳۹۹). بررسی میزان همخوانی ساختار و ویژگی‌های اصطلاح‌نامه‌های علوم اسلامی با اصطلاح‌نامه بازیابی. *علوم و فنون مدیریت اطلاعات*، ۶(۳)، ۱۳۱-۱۵۷. DOI: 10.22091/stim.2020.4907.1348

References

- Antonio, M. S., Rusydiana, A. S., Purwoko, D., Khatimah, H., & Puspita, A. T. (2021). Islamic Library: History, Classification, and Waqf Role. *Library Philosophy and Practice*. 6222. <https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/6222>
- Chisita, C.T., Ngandu, K.B., & Ngoaketsi, J. (2020). Religious Libraries in the Library and Information Science Matrix: A Historical Overview. In *Handbook of Research on Records and Information Management Strategies for Enhanced Knowledge Coordination* (pp.223-245). Publisher: IGI Global. DOI: 10.4018/978-1-7998-6618-3
- Cyster, C., & Salubi, O. (2023). A Knowledge Sharing Framework for Human Capital Development in Pentecostal Religious Organizations. *Journal of Religious & Theological Information*, 22(4), 175-193. <https://doi.org/10.1080/10477845.2023.2184064>
- Fazli Baharuddin, M., & Sulaiman, S. T.M. (2015). The Challenges of Strengthening Islamic Librarianship: Retrospect History to Shape the Future. *Journal of Information and Knowledge Management (JIKM)*, 5(2), 23-30.
- Gerolami, N. (2020). No Faith in the Library: Challenging Secularism and Neutrality in Librarianship. *Canadian Journal of Information and Library Science*, 43(2), 172-192. <https://muse.jhu.edu/article/772365>
- Hansson, J.(2022). Classification Systems for Jewish Libraries and Bibliographies – Philosophy, Warrants and Relation to non-Jewish Bibliographic Practice. *Journal of Religious & Theological Information*, 21(3&4), 99-121. <https://doi.org/10.1080/10477845.2022.2038047>
- Harvey, J.F. (1987). Scholarly and Popular Religious Libraries. *Int.Lib. Rev.*, 19, 359-386.
- Habibi, H. (1998). The state of librarianship and information in Islamic countries. Under the supervision of Abbas Horri, By Abdullah Najafi, In *The proceeding of COMLIS 2*. (pp.18-27). Tehran: National Library of the Islamic Republic of Iran. [In Persian]

- Hassanzadeh, H. (2019). The Role of Jurisprudence Ontology in Jurisprudential Subjectology. *Islamic Knowledge Management*, 1(2), 54-74. DOI: 10.22081/jikm.2019.67906. [In Persian]
- Idrees, H. (2012). Organization of Islamic Knowledge in Libraries: The Role of Classification Systems. *Library Philosophy and Practice*. 798. <https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/798>
- Idrees, H. (2013). Role of Classification Schemes in Organization of Islamic Knowledge in Libraries: A Survey of LIS Scholars. *Library Review*, 62(3), 98-117.
- Kia, A.A., & Naghdi, H. (2015). The role of Internet information bases on strengthening religiosity from the perspective of students. *News Science Quarterly (NS)*, 15(3), 47-88. [In Persian]
- Laugu, N. (2005). Muslim Libraries in History. *Al-Jami 'ah*, 43(1), 57-97.
- Mazinani, A. (2000). *Library and Librarianship*. Tehran: SAMT. [In Persian]
- Mohammadi Ostani, M., CheshmehSohrabi, M., Shabani, A., Asemi, A., & Taheri, S. M. (2019). Identifying and Determining the Attributes of Iranian-Islamic Information Context's Manuscript from the Point of Information and Knowledge Organization. *Librarianship and Information Organization Studies*, 30(1), 176-199. DOI: 10.30484/nastinfo.2019.2310. [In Persian]
- Navaeian Roudsari, J. (2023, Jun 15). The firm steps of Iranians to promote book reading in the Islamic world. *Khorasan Newspaper*. <http://www.khorasannews.com/?nid=21358&pid=6&type=0>. [In Persian]
- Nekooei Samani, M. (2007). *Religion and the process of globalization*. Qom: Bustan Ketab. [In Persian]
- Noori, M. (2002). The role of Waqf in bibliography and scientific development of Islamic civilization. *Waqf Eternal Legacy*, 10(38), 15-22. [In Persian]
- Noori, M. (2006). The centrality of books and Islamic culture. *Islamic books*, 7(26&27), 9-23. [In Persian]
- Smith, G. A. (2000). A Philosophy of Christian Librarianship. *The Christian Librarian*, 43(2), 45-51. <http://digitalcommons.georgefox.edu/tcl/vol43/iss2/3>
- Religion in American Libraries: An Interpretation of the Library Bill of Rights (2016). American Library Association. Retrieved November 12, 2024 from: <https://www.ala.org/advocacy/intfreedom/librarybill/interpretations/religion>
- TabaTabaei, M. (1995). *Al Mizan Fi Tafsir Al Quran (vol.2)*, translated by Mohammad Bagher Muasvi Hamedani. Qom: Jameat al Modarresin. [In Persian]
- Taheri, T. (2006). International Congress of Muslim Librarians and information professionals. In *Encyclopaedia of librarianship and information*, (V.2, P.1603). Tehran: National Library and Archives of Iran. [In Persian]
- Trott, G. B. (2009). Faith, Librarianship and Technology. *The Christian Librarian*, 52(1&2), 19-23. DOI: <https://doi.org/10.55221/2572-7478.1758>
- Wani, Z. A., & Maqbool, T. (2012). The Islamic Era and Its Importance to Knowledge and the Development of Libraries. *Library Philosophy and Practice*. 718. <https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/718>

Yaqoub Nezhad, M.H. (1998). Thesaurus of Islamic Sciences in Islamic countries. Under the supervision of Abbas Horri, By Abdullah Najafi, In *The proceeding of COMLIS 2*. (383-368). Tehran: National Library of the Islamic Republic of Iran. [In Persian]

Yaghoub Nezhad, M. H., Ajerloo, L., & Taheri, S. M. (2020). Investigating the degree of compatibility of the Structure and Features of the Islamic Sciences Thesauri with the Retrieval Thesauri. *Sciences and Techniques of Information Management*, 6(3), 131-157. DOI: 10.22091/stim.2020.4907.1348. [In Persian]

Zareei, I. (2013). *Descriptive bibliography of religion and media*. Tehran: Religion and Media. [In Persian]

Ziauddin, S. (1988). *Information and The Muslim World: A Strategy for The Twenty First Century*. London: Mansell

ازدستی نشده